

KAZINCZY és DÖBRENTÉI.

(Régi pör új megvilágításban.)

I.

Régi állítás, de mindig igaz marad, hogy az irodalom — köz-társaság. Nem az előkelőség választékos, hanem a nép vegyes köz-társasága. Mindenki megjelenhet benne, mint a szentegyházban; az egyik megihletődött buzgósággal és áhitatos rajongással, magasztos érzések, kiforrt indulatok és fönkelt gondolatok között, külsőleg is ünnepies csinnal és tisztasággal, a másik hívalkodó képmutatással és kérkedő könnyelműséggel, szívében háborgó érzelmeket, salakos szenvedélyeket, agyában gonosz alacsonykodást rejtegetve, zilált kinézéssel és sáros lábbal.

Igen, az irodalom *respublica*, szereplő embereinek jelentősége és hatása nem attól függ, hogy családi czimerök koronája hány ággal ékeskedik, hogy polgári vagy katonai állások a hivatali rangfokozat melyik osztályába tartozik, hogy a jelesebb ősök nevék koszorújába mennyi virágot gyűjtöttek, hogy aláírásokat a tudós intézetek és testületek mennyi sorral nyujtották meg: hanem függ attól, hogy az istenek kegye, másák szeretete minő tehetségekkel bocsátotta el őket elhivatásuk pályájára, hogy tehetségök szívósságával és egyéniségök erejével miféle szerepet birtak magoknak kivívni és biztosítani, hogy a saját nevüket minő széles körben sikerült megalapítani és elismerésre juttatni, hogy a divatos eszme-áramlatoknak minő szerencsével tudtak felkapói és kifejezői lenni!

Igen, az irodalom *respublica*, népi a szó teljes értelmében; olyan, minő az athenei volt, melyben a Periklesek mellett megvoltak a Kleónok; olyan, minő a római volt, melyben a Brutusokkal együtt éltek a Catilinák; olyan, minő a franczia volt, melyben a Dantonokkal együtt működtek a Marat-k; olyan, minő a magyar volt, melyben Kossuth mellett ott szerepelt Madarász László.

S e végletek között egyre kereszteződnek, egymásba ütköznek a nagy törekvések és eszmények vallása és követése, az önző érdekek és nyers haszonlesések imádása és kergetése: a fény nyomában mindenütt az árnyék s a ragyogó lángész mellett a közepes tehetség s a hivatott oldalán a feltolakodó. A divatok váltakoznak, a vélemények föl- és leszállanak, mert az író és olvasó közönség tetszése és pártolása épp oly ingadozó és megbizhatatlan, a minő a felséges választó nép kegye. Mint Rómában egymás közelében volt a Capitolium és Tarpeji szikla, amaz a maga hizelgő kitüntetésekkel, emez a maga kérlelhetetlen halálával; úgy az irodalomban is egymás mellett a virág és tövis, az elismerés és üldözés koszoruja. Mint a politikai köztársaságban az állam élére vagy kimagasló helyére sokszor jut felkapott, kit az egymásba csapó szelek forгатaga emel föl véletlenül és érdemetlenül és sokszor marad alatt, szükös kicsi körben az igazi tehetség és igazi jellem, kinek tartalmi és erkölcsi értéke súlyosabb, semhogy a szelek játéka lapdázni birna véle: úgy az irodalomban is sokszor lesz a középszerűség a kritikának és közönségnek elkényeztetett kedvencze, talán éppen felszínességéért, a melybe mindenki beláthat, vagy romlott izléseért, mely a léha időnek megfelel, míg a korszakos tehetség éppen mélysége és tartalmassága miatt nem emelkedhetik népszerűsége és közkedvelésre. Sokszor pedig, mint a politikai pártok életében annyi alkalommal tapasztaljuk, valamely felmerülő kérdés annyira elmérgesíti a vitát, annyira elke-seríti a kedélyeket, hogy az igazság irányában mind a két oldalon érzéketlenek s elfogultak lesznek a küzdő felek.

Vagy nem tévedtek-e feltűnő tulzásba akár a nyelvújítás korában, akár a mai visszahatás idejében, orthologok és neologok egyiránt?

Vagy nem csapott-e mind a két részről, a méltányosság és igazság korlátain át, gyűlölködő pártosságba az az irodalmi harc, melyet a harminczas évek elején egyfelől Döbrentei és hívei, másfelől Bajza és társai, meg az a harc, melyet a harminczas évek végén a magyar tudományos akadémia vezérférfiai és az ifjabb írók vívtak egymással?

Politikai elfogultság, elvi ridegség, iskolai pártosság is bizony épp oly erővel nyilatkoznak és ítélnek ebben a mi republikánkban, mint a politikaiban, nem egyszer. Az elítéltek méltatlanul szenvednek, mellőzésben és elfeledésben részesülnek, saját emberöltőjük vádja

és kárhóztatása átörökködik a következőre, s megint tovább, míg utoljára egészen a nemzeti köztudalomba megy át. Végre az irodalomtörténetíró belémerül a mult tizedek tanulmányozásába, a szereplők műveibe, folyóirataik küzdelmeibe, naplók és levelezéseik vallo-másaiba, az okok és érvek, elvek és érdekek összemérésébe; és lelkiismeretének legjobb meggyőződése szerint, az igazságszeretet és elfogulatlanság egyenességével rója meg a hibát, emeli ki az érdemet, állítja helyre emberi és írói értékét az elítélteknek. Az irodalomtörténetnek, ha nem akar aprólékos adatok összehordásában elsvárosodni, a mások véleményeinek összefoglaló ismételtetésébe beleveszni, magas-tos tiszte és kötelessége ez: csak akkor leszen művészi történet-írás és nem merő adat-csoportosítás.

Az irodalom-történet írója előtt lebegjen örökké e tiszt és kötelesség eszménye, ragyogva és vezetve, mint a napkeleti három királyokat az a csillag: akkor talán célhoz ér ő is, helyreállíthatja itt-ott az igazságot, eloszlathatja a tévedést, feloldhatja a pártos és elfogult itéletet s letörölheti a foltot az elítéltek nevé-ről. Mert vannak elítélteink, a kik iránt túlszigorúak valánk: ott Bacsányi, Döbrentei, Csathó, Kúthy.

De a leginkább Döbrentei.

II.

Döbrentei elítelt.

Elítélte Kazinczy, elítélte Bajza, elítélte Toldy, s el utánok az újabb író-nemzedék. Mi a vádjok, a min kárhóztatások alapszik? Hogy felfuvalkodó és tolakodó, ki a maga nagyzásában és etelésében magát dicséri vagy dicsérteti, grófok és bárók termeibe látogat, barátságukkal kérkedik, hogy pártoskodó és tanítgató, hogy Kazinczy és társai ellen, hűtlenül és elvtelenül elfordulva mesterétől és lobo-gójától, a főurak között kedvetlenséget és rágalmat hint el; hogy mindenkire az ő meggyőződését, az ő tudományát tolja és erőszakolja s azt tartja az egyedül-üdvözítőnek, hogy önző és haszonleső, ki hivatalokat, állásokat, megbízásokat összehalmoz s mindig és mindenütt a maga érdeke és haszna vezet, hogy méltatlan és háladatlan Kazinczy irányában, kivel hiúságból meghasonolva, elfeketíteni s holta után elítélni és kisebbiteni törekszik.

Nehéz és erős vádak, melyek írói értékéből s a nemzeti mivőlődésre, a nemzeti irodalomra való hatásából nem sokat vehetnek ugyan el, de jellemét, de szívét vastagon beárnyékolják, — ha igazak. Kétségtelenül volt benne gyöngeség és hiúság, mint a köz-pálya anynyi jelesében, mint Kazinczyban, Bajzában, Toldyban, s valamennyi ellenfelében is: de volt benne még több erő és derekasság, a miért gyöngesége és hiúsága megbocsátható; a vádak nagyobb része, a mik miatt ítéletet mondtak felette, s ő ma is ítélet alatt áll, a lelkiismeretes és pártatlan vizsgálat olvasztó tűzében eloszlik. Mert az iskolai pártosság, a szenvedélyesség, a hírnévnek, dicsőségnek, s az írói tekintélynek és hatalomnak szeretete kölcsönösen megvolt és kölcsönösen hatott mindenköbben és egymás irányában tulságos méltatlanságok és igazságtalanságok kitörésére ragadta őket. Eleinte csak a magán levelezésben, magános körökben nyilatkozott a panasz, vádaskodás, gyűlölködés, elítélés, mely állítólag a Döbrentei hiúságának megsértéséből eredt.

Mikor Kazinczy 1816-ban erdélyi barátainak meghívása következtében Erdélyországot bejárta, Döbrentei vezetése mellett Szebent is meglátogatta. Mint minden szépért, különösen művészi szépért rajongó, ki műismeretével és avatottságával, Pályája emlékezetében nem egyszer oly maga-megelégedve és örvendve dicsekszik, alig várta, hogy a Bruckenthal-féle képtárba mehessen. A képtár néhány remek mellett, melyek nagy mesterek, mint Tizian, Corregio, Rubens, Rembrandt, Van Dyk ecsete alól kerültek ki, sok közepes, még több selejtes képet foglal magában, elég ok az élvezetre és alkalom a műértőség kitüntetésére.

Kazinczy nem mulasztja el egyiket sem. A képtár egyik hátulso szobájában, a hol éppen huzamosabban megállapodott, Döbrentei és b. Naláczy István, meg Seivert, az alapító unoka-öcscse és Róth, könyvtáros kíséretében, valami állatkép tűnt a Döbrentei szemébe, s csodálta a szárnyas állatokat, különösen az aprólékos gonddal és ritka ügyességgel festett tollakat. Tudni akarta a művész nevét. Róth megbotlott a kimutatásban s az egyik olasz nagy mestert nevezte meg. Kazinczy megszólalt, hogy lehetetlen, mikép az olasz iskola ama művésze kakas és tyúk festésére tévedett volna! Hondekoeter képének állította a művet. Róth újra megtekintette a névsorozatot s úgy találta csakugyan, hogy Kazinczynak igaza van. A kép a német-

alföldi mestertől származott. Kazinczy dicsekedve s ártatlan örvendezéssel beszélte el „Szebeni Levelében,“ melyet a „Tudományos Gyűjtemény“ 1818-iki folyamában mutatványul közölt: hogy barátai álmétkodtak műismeretén s álmétkodások még növekedett, mikor egy más darabra, mely Döbrenteinek szintén megtetszett, úgy hogy érdeklődéssel kérdezte, kitől van, minden késlekedés nélkül eltalálta és odavetette: Bruegheltől. Bár e történet végéhez szerénykedve azt a megjegyzést fűzte, hogy valamint nem mondható humanistának az, ki Virgilnek egy ódájáról vagy Horatiusnak egy elegiájáról hallott, úgy az sem vehető még műismerőnek, a ki a pokolfestő Brueghel és tyúkfestő Hondekoeter nevét hallotta s egy-két darabjokat látta: e szelidítésnek daczára is, a mint gróf Gyulay Lajos, Döbrentei tanítványa, ennek „Kiadatlan Naplójegyzései“ közt megemlíti, mélyen neheztelt és panaszosan duzzogott a kicsinyítő bemutatás miatt.

Ettől az időtől fogva aztán előbb simán, később ingerültebben kikelt Kazinczy ellen. Sallust Előbeszédének megjelenése óta pedig a nyelvújítás és fordítás elvi kérdéseiben nyíltan is szembe állt vele. Még sok elismeréssel hibáztatja, de már határozottan elítéli. „Kazinczynak Sallustiushoz írott előbeszédében, mondja „Kiadatlan Naplójegyzései“ közt, fenrepeső lélek, nyelvbeli mindenféle kényes festéseket kikapni törekedő érzet látszik. Nemes tüzi küzdést mutat. Érti nyelve korlátozásait, törné, szaggatná, hogy a Tisztát, Erőset s Kellemet hozza belé. De ha szabad volna e hasonlításal élni, olyan-nak nézem kezében a nyelvet, mint azon délczeg ménlovat, melyet paripából hámba fognak. Érti, érezteti vele bánójával e különvérű mén, hogy jól megülő urának szabadon való hordozására van ő inkább, s mivel ki akarják venni természetéből, össze meg összeszaggatja fékeit, hámjait s az elébb csinosan szedett lábak most ferdén járnak.“ Sőt többre bátorodik, midőn Bécsben I g a z S á m u e l n é l a Sallust előbeszédét és fordítását meglátja s átlapozza, levelet intéz Kazinczyhoz, hogy nincs igaza; majd megmondja ő, hogyan kell lefordítani s ha a Sallust szépségeit (tudniillik eredeti sajátos szépségeit) akarja látni, a deák Sallustot olvassa, mire Kazinczy Guzmics Izidor előtt 1825. október 27-ről már képmutatással vagy apostasiával vádolja.

S így élesedik köztük az izetlenség, egymás kölcsönös ingerlé-

se és bosszantása közt, míg mind a kettőnek heves és lobbanékony vére az összeütközésig viszi. Döbrentei a maga bizalmasaitól azt követeli, hogy éppen úgy érezzenek és gondolkozzanak, mint ő; s nem jut eszébe, a mit 1822 végén „Kiadatlan Naplójegyzéseibe“ igtatott, pedig a gondolat bölcs igazsága mérsékletre inthette volna. „Csak azzal ne fáraszd magadat, úgymond, hogy másokat a te ideáid szerint való magaviseletre téríts; ez az akadémuskodás sért, s kiki húzni fogja magát tőled, mint nagy garrú leczkázótól. Mindenki szeret a szabadságnak bizonyos körében úgy forogni, a mint kénye tartja; s vegyük, nézzük, hagyjuk őtet abban, ha azt akarjuk, hogy bennünket szeressen. S te is kétségen kívül inkább hajlasz olyanhoz, a ki előtt nem kell minden léptedet szepegned.“ Sőt éppen, mint régi mestere s új ellenfele, Kazinczy, kit az ifjak üdvözlésére és buzdítására szent lángolása és sok szenvedése, nagy multja és kétségbevonhatatlan tekintélye feljogosított, barátaira és ismerőseire útbagazító befolyást akar gyakorolni: egyiket figyelmezteti, másikat megint, harmadikat kérdőre vonja és megleckézteti, sokkal nyiltabban és egyenesebben, mint a hogy azt az emberek érzékenysége elviselheti; holott megtanúlhatta volna, ha nem mástól, hát magától, hogy a nagy nyiltság kockázatos, mert hiszen maga írja „Kiadatlan Naplójegyzéseiben“, hogy „némely ember csak azzal teszi magát hibássá mások előtt, hogy érzéseit, gyöngeségeit, melyek egyébiránt majd mindenekkel közösek, igen nagy nyílt szívűséggel mondja ki.“

Végre a levélbeli küzdés kitör a sajtóban, mert a sértődöttek megvizik a bizalmas csipést és vágást Kazinczynak és Szemere Pál Muzariona határozottan kihívja Döbrenteit. S Kazinczy szenvedélyesen tudatja a kihívást Guzmicscsal, 1829. márczius 17-én: Mi sokat kiáltozánk, bárcsak Guzmicsnál lehetnénk, mikor a könyv kezéhez ér, s a fész és pöff, a balagdogál és keletet kaczagásra fakasztatja. Képzeljük azt és együtt nevetünk veled; de várjuk is a hírt, ha neveltél-e? Barátom bosszút becsületes ember nem enged magának soha, de e pöffeteget csiklandás által fakasztani meg, keresztényi rény. . . . Mikor az ember vagy nem ismeri magát, vagy ismeri, de mint egy másik Catilina dönt, tapos mást, hogy maga toto vertice supra lehessen: akkor valóban szükség volt megkínálni egy szippantás zászpácskával. Míg nem tudod, miket úz a maga mestersegeivel az a derék ember, talán nem fogod érteni, hogy mindezeket

szükség vala tenni, nem magunkért — mi oly kevélyek vagyunk, hogy nem féltjük magunkat — hanem az ügyért. Nyugtalanul várjuk, hogy üsse ki magát a dolog, s lássuk, mint hozá dühös haragba (mert ezt szokta tenni) pajkoskodásunk.“

S nem sokáig vártak. Mielőbb bekövetkezett az előcsatározás, majd a hirhedett *Conversations-Lexicon* harcza oly kiméletlenséggel, hogy maga Kazinczy kénytelen lón Kis Jánosnak 1831. márczius 9-iki levelében megvallani róla, hogy a Döbrentei, Fenyéry és Bajza közt lefolyt pert a legundokabbnak tartja mind a között, mely litteraturánk mezején valaha volt. Nem annyira a *Conversations-Lexicon* kérdése, mint a Kazinczy és Döbrentei, valamint a pártjok és követői közt való mérkőzés és döntés kérdése volt ez. A *Conversations-Lexicon* elsietése s a nagyobb vállalat kockáztatása miatt nyilatkozó aggodalom csak kívánatos ürügyül szolgált, hogy az eszendő óta fékezett ellenségeskedés és gyűlöltség szabadon kiáradjon és ömlött az sárral és szennyel vegyest, bekeverve a küzdő feleket mind a két oldalon. Bajza a maga erős vitatkozásával, kérlelhetetlen éles-ségével és tekintélytipró vakmerőségével vívott: Döbrentei, Thaisz s gróf Dessewffy ellen; úgy hogy még maga a párt feje is, Kazinczy, rettegett régi barátaiért, kivált Dessewffyért és kérlelőként lépett közbe. Annál egyenesebben fordult Döbrentei ellen, a kire háramította és sütötte az egész túlzás keserűségét és bélyegét. Az előcsatározást néhány fölvetett kérdéssel Fenyéry nyitotta meg. „Ítéletem az, írja Döbrenteinek 1830. november 30-áról — hogy a mély tudomány s példás szerénységű Fenyéry a kérdések által, bár azokban kesernyesség érezteti magát, mert nem várhata jót, azt az eltipró, azt a pirító, azt a tanító feleletet nem érdemlé. Ha te a Fenyéry hangján. bár szelid kesernyességgel felelél — történt volna-e a mi történt? S a tanítani oly rettenetesen szerető, felelek érte, nem kapott volna tanító feleletet. S ki fogja hinni, hogy az a téged magyar *Campena* nevező felelet nem a te tolladból folyt, holott a stilistikádat magasztaló sorokban a te ismert virágaidat látjuk? S ha nem te irád, ki fogja hinni, hogy nem osvastad, minek előtte lenyomtatták? S ki nem kiált téged vétkesnek, hogy azt a Catilinai marhai dühű éneket megszenvedéd? Barátom, tekints körül, s kérdjed, honnan az a neheztelés, melybe te magadat társaid és nem társaid, sőt még aszszonyások előtt hozád? Mert hogy téged azok sem szenvednek, a

kik nem mutatják, hogy gyűlölnek, és a kik felől azt nem is álmódod, azt én irt bizonyságokkal mutathatnám meg, ha a becsület nem tiltaná. Téged elragadt magad előtt is váratlan szerencséd, s az nem jó. Azt magad is sokalod, úgy hiszem, nincs tehát szükséged rá, hogy másokat tapodj és hogy azoknak tolakodjál elejébe, a kik felől lehetetlen nem értened, hogy többek, mint te vagy. Miattam tolakodhatik előre, valaki akar és ha Bajza jó, a halhatatlan Bordal éneklője, tisztelettel vonom félre magamat; de még neki is rossz neven venném, ha lábamra háгна tolongásában; olyan mindég alkalmazatlan. Én is szerettem elől állani, de soha nem tolakodtam; érzetem, hogy a tolakodó maga fedi fel, a mit elrejtteni akar. Az igazán nagy minden helytt, elől, hátul, középben díszít ad helyének, s arra, hogy pirulás nélkül ülünk elől, ha nem érdemeljük, nagy mértéke kell a szemtelenségnek. . . . Szeretném tovább, ha te szoktathatnád el magadat azoktól a praeceptoroskodásoktól, a miknek lehet helye Erdélyben, de a mint Fenyéry megmutatá, itt nincs. Nincs senki köztünk, a kire rá nem fér az emlékeztetés; de a tanító nevetségessé teszi magát, mikor ott akar igazítani, a hol igazítani nincsen mit, s későn látja, hogy a gondolt hiba még szépség. Ez a baj rajtad sokszor megtörtént". . . .

Imhol, hová fajult az elkeseredés és felháborodás egymás ellen mind a két vezérnél, mind a két tábornál, ha még a 72 esztendő's Kazinczy is, a maga ősz fejével szilaj nyerseségbe esett? Pedig e levele nem volt egyetlen. Kazinczy, sajnálattal említjük, megfélekezve kora méltóságáról, neve fényéről, igazi nagy szive nemességéről, meg az emberiesség kötelességéről, mikor fiatal barátai túlzó hevessége miatt, a miért a magyar születésű Pyrker, egri érseket német költészeteért megrovással és kicsinyléssel illetik, megütközve és velük egy időre meghasonolva kifakad, azt írja Kis Jánosnak, 1831. május 4-iki levelében, hogy föl kellett kelnie ellenök, mikép szerényebbek legyenek, mint az leve Döbrentei, mikor Bajza megverte és ő három levelében meggyilkolta.

Ez időben Thaisz Andrást és gróf Dessewffy Józsefet mentegeti és védelmezi, Döbrenteit azonban a kegyetlen ítélet alól föl nem oldja.

Döbrentei viszont fájalmában és erős meggyőződésében megátalkodik, az ősz mester halála után sem közeledik tanítványaihoz; miatán a sajtóban elbukik, az Akadémiában harczol, az évtized első

felében győzelemmel, a másodikban vereséggel, de makacs következetességgel és engesztelhetetlen haraggal. Kedves és hálás tanítványa, majd benső és őszinte barátja, ki félszázadon át ismerte, tisztelte és szerette, gróf Gyulay Lajos, nevelője Kiadatlan Naplójegyzéseinek harmadik kötete elé írt visszaemlékezésében akkép jellemzi, hogy Döbrentei egészen átlátszó ember volt; ő nem tudott — úgymond — szülni, nem volt diplomata, nem politikus; előtted állott jó és gyöngé oldalaival, és az ilyen emberek rend szerint olyanok, kiknek meztelenségeit az úgynevezett ügyesebb emberek fel tudják használni. "Elfogadjuk, mert a jellem rendíthetlenségével az átlátszóság és egyenesség nemcsak összeillik, de vele is jár; s a meztelenségeket a jobbak szívesen elnézik értök. A mi neki ártott, a miért ügyesebb ellenfelei a meztelenségeit felhasználták és ellene kegyetlenül kizsákmányolták, az az élesség és követelőség volt, melylyel másik irányában föllépett. Rendíthetetlenül meg levén győződve gondolkozása és érzése helyességében, rendesen megtörtént vele, a mi különben az erős meggyőződésnek természetes következése, hogy a másféle érzést, másféle gondolkozást türelmetlenül elítélte és üldözte. Kiadatlan Naplójegyzései közt pár érdekes adatot találunk erre nézve.

Mint maga megemlíti, Zsombory József, székelyudvarhelyi plébánosnak, mikor hallotta ifjabb kora gondolkozásának megváltozását, megírta azon megütközését; Guzmics Izidorral, mikor látta, miként veri ki belőle apáti keresztjével játszhatása, melyet újjai között szerete forgatni, előbb rejtve maradt vakbuzgóságát, megszakította a barátságot; Tatay Jánoshoz Lövőre figyelmeztetést küldött, hogy reményli, mikép a vegyes házasságok kérdésébe nem fog szeretetlenséggel bele elegyedni; Vass László ebédjeiről azért húzódott el, mert ez egyszer azt találta neki mondani: „Te még pápistává is lész, úgy szeretsz bennünket.“ S mint gróf Gyulay Lajos följegyzi: Újfalvy Sámuel barátjával azért hasonlott meg, mert reversális mellett házasodott s fiát jezsuitákhoz adta nevelőbe, Bölöni Farkas Sándorral pedig azért, mert ez Bajza Józsefet meglátogatta.

Az ilyen éles és türelmetlen jellem gyakran ütközik össze, s ha ellenfele is oly kemény és oly hajthatatlan, mint ő maga, nincs közte kiengesztelődés; mint nem vala közte és Kazinczy tanítványai közt; s ő kinos csalódásokkal vívódott, melyeket részben maga oko-

zott, de egészben másoknak tulajdonított; így egyénileg igazi és méltó megvetéssel fordult el az emberek nagyobb részéből, az emberi természetet sötétén és gúnyos keserűséggel ítélte el. Kiadatlan Naplójegyzései közt 1842. márczius 19-ről e ríktó vonásokkal mutatja be: „Minden barom egy-egy külön indulattal, s ahhoz szabhatod magadat, tudod, hányadán vagy vele. Az emberéi öszpontosítás. Van benne kutya hűsége, macska körörmzete, oroszlán önérzet méltósága, róka farkcsóválása; galamb szelidsége, tigrisi vérengzés, lóvak évszaki nemi ösztöne, veréb bújasága, hal hallgatása, fecskeszarka csevegése, fecsegése, hódi, méhei titkos műség, bivaly ostobasága, hörcsögi pezderkedés, nyúli félenkség, páva hiúsága, disznói moslékosság stb. És a vad barom csak nemétől különbözót bánt, a halat kivéve, mely közt a nagy csuka kicsinyjét lesi tátott szájába. Az ember meglóp, megcsal, semmivé tesz embert, kinoz, öszzetaglal s megöl embert. Bizony szép hasonképe istennek. Mózes szomszéd vagy ősbátya ezzel csak magának hizelkedett.“

S abban az egyéni erős meggyőződésben, hogy érdemetlenül szenvedett s érdemetlenebbek szorították félre, a hol teheti, megérezteteti erejét, háborgó szenvedélye kitörését ellenfeleivel. Különösen a kritikát és kritikust nem igen szenvedheti. Ime két bizonyság Kiadatlan Naplójegyzéseiből:

1840. szeptember 30. A megtámadó recensensnek ezen előhasznai vannak:

1. A censor ha vállat vonitva mondja is: De biz ez itt nagyon goromba; mégis csak meghagyja s kijöhet minden pszkolódás.

2. Az író könyvébe, tehát annak jószágára teszi egyszeribe ágyútelepeit, s úgy vív ott mindjárt idegen birtokban, mint Napoleon egyszerre Jénánál veri el a burkust.

3. Olvasók oly vigassággal kapnak a megtámadó iráson, minővel nézők kiálnak utcán, mikor cigány vagy zsidó talál megverni becsületes embert.

4. Ha a magát védelmező is jól visszabaltázza a kanász megtámadót, censor uram már azt kiáltja nagy szemölddel: „De ez sok.“ Oly lobbal hány egy keresztet, hogy még tenta-kalamárisát is a védelemre dönti.

5. Fricskák helyett a védelmező ha recensensnek pofokat szel,

azt mondják: De már enynyire mégis minek, hiszen szebb lett volna elhallgatni. Tehát:

Csipd torkon a recensenst este setétben, ha valahol kapod, szorítsd a falhoz, üstököld meg jól, verd falba fejét, mikor jól elnyivákoztatád, mondd neki: Ha e nem elég, kapsz még, csak kuruttyolj megint. Mert ha férgedet az, mely csip, körmödön pattinthatod egészen halálra, ha a kullancsot eltapodhatod, ha a patkányt szobába felnyársolhatod, miért nem nyekkentethetnél egyet jót a vadócz recensenzen, hiszen ez is férged inged gallérában, kullancs, patkány hód alatt s tárházadban.

1844. november 2. A magyar irodalomban ilyen hangulatú kritikák voltak:

Kapás kritika: Rajnis Szabó Dávid ellen.

Furfangos kritika: Kazinczy Kisfalusy Sándor, Horváth Endre, Döbrentei ellen.

Szemtelen kullancs kritika: Bajza.

Poloskás kritika: Vachotték.

Ne ítéljünk erősen e kifakadásokról, hiszen nincs érzékenyebb teremtése az úrnak, mint a sértődött író.

Széchy Károly.